

molnar.angelika_346_25

Magyar Tudományos Akadémia

Doktori Mű

TÉZISEK

MOLNÁR ANGELIKA

**ТЕКСТ, ЖАНР, СЛОВО:
ИССЛЕДОВАНИЯ ПО РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
XIX-XXI ВЕКОВ**

BUDAPEST

2025

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

A témaválasztás indoklása

А Текст, жанр, слово: Исследования по русской литературе XIX-XXI веков // „Szöveg, műfaj, szó. A XIX-XXI. század orosz irodalmáról.” (Москва, Азбуковник, 2022) című orosz nyelvű könyvem az elmúlt évtized alkotói termésének monografikusan átdolgozott és összefogott változata. Ivan Goncsarov regényeinek klasszikus és kortárs írók művein keresztüli kutatását a szó- és szövegalkotásra, a jelentés- és műfajképzésre, valamint a szövegköziségre irányuló poétikai megközelítési elvek szervezik egységes egészé. Az alábbiakban röviden kifejtésre kerül, mi indokolja a kiemelkedő orosz író életművének ismételt reinterpretációját, ráadásul, ahogy a cím is jelöli, egy szerteágazó aspektusrendszert és szövegkorpuszt érvényesítő munkában.

Az újraolvasást a továbbélést és az aktualitást hangsúlyozó jelenkori irodalomelméleti alapvetések, valamint a más értelmezési irányokat kínáló költői szövegek megszólaltatása hívta elő. Ezek nyomán részesültek megkülönböztetett figyelemben a szakirodalomban Goncsarov poétikájának tulajdonított ismérvek helyett a szöveghagyomány aktivizálásának módzatai, a regények más műfajú átírása, a rendhagyó formák megjelenése és az önreflexív szövegépítkezés eljárása. Bármennyire is „realista” és „klasszikus” stílusjegyeket képviselnek az író alkotásai a befogadás szerint, feltárul, hogy életművében a romantikus költészet sajátosságai, továbbá a XX. századi irodalmat megelőlegező fejlemények és tendenciák jutnak kitüntetett szerephez, és többek között ezek indukálják a későbbi korok Goncsarov-regényekre visszatekintő vagy azokat újraértelmező irodalmi produktumait. Tehát joggal vethető fel egy olyan szövegfolytonosság, amely a kritikai gondolkodás nézőpontján kívül esik ugyan, mégis állandó történeti jelenlétet biztosít az író műveinek.

Kapcsolódás saját és mások eredményeihez

Korábbi, 2012-es *Поэзия прозы в творчестве Гончарова*, illetve a *Goncsarov hármaskönyve* című könyveimben azt jártam körül, miben ragadható meg az író poétikájának az innovatív jellege, valamint három regényének a közös pontjait alkotó legfontosabb kérdésekre kerestem választ. Az elemzéseket azonban minduntalan megakasztotta az, hogy a Goncsarov-művek ún. „tradicionalizmusa” és „lekerekítettsége” mögött orosz- és világirodalmi (így például Puskin, Gogol, Balzac és Hoffmann műveire való) utalások végtelen sora rejlik. A *Don Juan*-drámákkal történő összeolvasás szintén termékenyen hatott az értelmezésre.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az alapműnek tartott *Oblomov* regényegésként, főhőse pedig irodalmi alakként, folytonos poétikai-művészi, illetve filozófiai-gondolati továbbírás szükségletét rejt magában, de a másik két regénynek, a *Hétköznapi történetnek* és a *Szakadéknak* az irodalomtörténeti beágyazottsága szintén jelentős. Ebből fakadóan megkerülhetetlennek látszott, hogy a további kutatás ne csak a szövegpoétikai analízist folytassa, hanem a

szemléleti irányultságot is kibővítse, valamint Goncsarov életművéhez egyéb irodalmi kapcsolódásokon, illetve visszatekintő perspektíván keresztül forduljon. Ilyeténképpen kirajzolódott egy olyan irodalmi sor (vö. Ju. Tinyanov), amely a tradíciót a kritikai befogadáshoz képest más szerzők mentén tagolja, illetve, ahol volt előzménykísérlet a szövegpárbeszéd tanulmányozására¹, ott Goncsarov regényeit új vetületben világítja meg. Bizonyítást nyert az is, hogy az irodalomkutatás nem elégedhet meg csupán a potenciális utalások felmutatásával, és ez az állítás különösen igaz a magyarországi recepció vonatkozásában².

Az elmúlt időszakban nem született olyan tudományos igényű munka, amely ezeket a feladatokat Goncsarov életművében végrehajtotta volna: többnyire csak textológiai (A. Balakin), posztkoloniális (E. Bojanowska) vagy témakifejtő (G. Bagautgyinova) metódusok érvényesültek³. A Goncsarov-regények szakirodalmát a doktori mű nem ismerteti részletesen, ugyanis egyfelől azt már a korábbi könyvek tartalmazták, másfelől a terjedelmi korlátok miatt sem tűnt szükségesnek beilleszteni, elegendő volt csak utalni a kritikában elterjedt főbb álláspontokra és kijelölni azokat a mezsgyéket, amelyek mentén ezek aktualizálhatók. Ilyen pont lehetett többek között a személyes, szubjektív írókhoz soha nem sorolt, mindentudó narrátor maszkja mögé bújó szerző sajátos szövegformáló technikája, amely felülírja az objektív elbeszélésmódot, a realiztikusnak ható, részletező tárgyaleírást stb.

Újszerűség bizonyítása

A fentiek alapján a monográfia ezért Goncsarov regényprózájának olyan poétikai vizsgálatát tűzte ki célul, regényírói teljesítményének olyan nyelvi sajátosságaira és konceptusaira fókuszált, amelyek a befogadásban még nem kerültek előtérbe. Azt kívánta feltárni, hogy Goncsarov miként aktivizálja az olvasó költői és kulturális emlékezetét, illetve miként demonstrálja az irodalomról folytatott párbeszédet. Goncsarov regénypoétikáját más írók tükrében, illetve új szemléletmódból, a szöveggenerálás aspektusaiból mutatta be, mint amilyenek a költői szó hangszerkezete, a metaforák kibontása, a műfaji struktúra különleges ismérvei, az értelmezés eddig fel nem tárt síkjai stb. A tárgy tágabb irodalomelméleti és -történeti perspektívába helyeződött, vagyis mind a kutatási anyag, mind pedig a kutatott szempontok spektruma kibővült azáltal, hogy a Goncsarov-korpusz elemzésébe az azt meghatározó, más művek vonódtak be, és a regények újraértéke ezek olvasatát is módosította.

¹ Беляева И.А. *И.А. Гончаров – романист: Дантевские параллели*. М., МГПУ, 2016.; Краснощёкова Е.А. *Иван Александрович Гончаров: Мир творчества*. СПб., Пушкинский фонд, 1997.; Мельник В.И. *Гончаров*. М., Вече, 2012.; Отрадин М.В. *Проза И.А. Гончарова в литературном контексте*. СПб., Изд-во СПб. ун-та, 1994.

² Зельдхейн-Деак Ж. *Восприятие творчества Гончарова в венгерской критике и литературоведении* // Гончаровские чтения. Ульяновск, УГТУ, 1995. С. 49-61.

³ Балакин А.Ю. *Разыскания в области биографии и творчества И.А. Гончарова*. М., ЛитФакт, 2018.; Bojanowska E.M. *A World of Empires. The Russian Voyage of the Frigate Pallada*. Cambridge MA and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2018.; Багаутдинова Г.Г. *Искусство и художник в романах И.А. Гончарова*. Йошкар-Ола, Марийский гос. университет, 2018.

Meg lehetett bizonyosodni afelől, hogy a költői szöveg szimbolikus, jelölői és szemantikai rendezettsége az irodalmi továbbírásban is megtestesül, amely minden esetben oda- és visszacsatolást eredményez. Az intratextuális és intertextuális poétika illetően összeegyeztethetősége okán tűnt alkalmasabbnak a goncsarovi életmű rendszerének érzékeltetése helyett egy saját irodalomtörténet kialakításának, szövegbelső és szövegközi alakzatok poétikai vizsgálatának a hangsúlyozása a könyv címében, miként azt a kiadó is javasolta.

A forrásanyag kiterjedt Puskin és Lermontov *Démon*-szövegeire, Turgenyev *Nemesi fészek* című regényére, Tolsztoj *Ivan Iljics halála* és Csehov *A 6-os számú kórterem* című elbeszélésére. Izgalmas kihívást jelentett a magyar irodalmi recepció elemző feldolgozása, amely főként versformájú átköltésekben érvényesült (Falu Tamás, Ágh István, Petőcz András) és korábban nem képezte értelmezés tárgyát. A monográfia szerzője a költeményeket lefordította orosz nyelvre; a művekben domináns hangzósság problémájának a taglalása során pedig a hagyománnyal folytatott dialógus és a produktív újraírás témakörével is röviden számot vetett. Goncsarov regényeinek kortárs orosz szerzők általi átiratai (Szorokin *Roman*, Ugarov *Ilja Iljics halála*) szintén érdekes felfedezésekre adtak módot, ugyanis a merőben más megközelítési stratégiáknak köszönhetően nemcsak dekonstrukciót, hanem az általános olvasói elvárás ellenében új interpretáció megszületését is demonstrálták.

A doktori mű tehát Goncsarov és XIX-XXI. századi orosz, illetve magyar írók-költők művei között korábban feltáratlan kölcsönhatásokra, illetve folytonosságra derít fényt; ezek irodalmi kontextusát, külső és belső összefüggéseit egyedülálló módon veti fel és írja le; az elemzések nyomán pedig a goncsarovi regénypoétikáról tesz új megfigyeléseket.

Annak tételes összefoglalása előtt, hogy a monográfia túlnyomó hányadát alkotó poétikai analízis és interpretáció milyen új eredményekkel gazdagíthatta a recepciót, a kutatás módszertani alapjainak a felvázolására kerül sor.

A könyv két részből áll: az első a szemléletmódot formáló kérdéseket, a második pedig ezek nyomán olyan műveket vizsgál, amelyek Goncsarovra poétikai hatást gyakoroltak, illetve írói produktumát termékeny módon alkalmazták. Az elmélet előzetes kifejtése ugyanis azt a célt tűzi ki, hogy a könyv második részében működtetett elemzési metódus és interpretáció a szerző és mások kutatási eredményeit egészítse ki, gazdagítsa és mélyítse el. Ezzel a szerkezeti megoldással nem kell folyton visszatérni a metodológiai háttér boncolgatásához, az összefüggés így is meg tud mutatkozni.

II. Az elvégzett kutatás rövid leírása, módszerei és a tézisek kifejtése

Műfaj és szó

A goncsarovi regénytípus korábbi meghatározása során a könyv szerzője már érintőlegesen foglalkozott a műfaj kérdésével, amely a poétikai sajátosságok kialakításában tölt be fontos szerepet, és amelyet most az orosz irodalom alapszövegéből – Puskin *Jevgenyij Anyegin* című verses regényéből kiindulva vizsgált. Ez a mű formálta ugyanis M. Bahtyin és Ju. Lotman alaptételeit, amelyeket a monográfia a regényi szó, a szöveg, a műfaj, valamint a dialógus és a szövegköziség aspektusain keresztül szembesített egymással. E szempontok aprólékos kifejtése mind elméletben, mind gyakorlatban előkészítette a szövegek világába való belépést. A kilépést részben a regényirodalom végét képviselni szándékozó mű jelentette, ugyanis Szorokin *Romanjában* (*Regényében*) Dosztojevszkij-módra „végzi ki” a puskini és a goncsarovi regényt. Maga a műfaj is mintegy a játék (az eljárásmodok leleplezése) mentén jött létre, teljesedett ki és a posztmodern szintén ezzel feszítette szét a kereteit.

A bahtyini dialógus-elvet Lotman meggyőzően terjeszti ki a kultúra létmódjára, azonban a könyvben elvégzett műelemzések arról tanúskodnak, hogy a költői szövegen keresztül megbízhatóbb képet kaphatunk egy adott valóságról. A tudós a nagy kortársára-elődjére reflektál akkor is, amikor azt állítja, hogy a többnyelvűség kiszélesíti a *Jevgenyij Anyegin* határait, illetve irodalmi emlékezetét működteti, azaz a verses regény újraírásainak története a műveket egymáson keresztül világítja meg. Az új szöveganalízisek tapasztalata azt mutatja, hogy Goncsarov regényei szintén ebbe a sorba illeszkednek, ugyanakkor maguk is előzményi, illetve folytatólagos szövegkorpuszt aktiválnak. Ráadásul az író az irodalomtörténeti kezdemények műfaji sokszínűségét (versek, poémák stb.) szem előtt tartva lép velük dialógusba és építi be őket. E tekintetben tehát a más megnyilatkozás-formájú újraértelmezések szintén alkalmazhatónak bizonyulnak, noha ezekben az én belső világra koncentrációja vagy a cselekvés- és beszédközpontúság a goncsarovi prózaművek egyediségét olykor elfedi.

Megjegyzendő, hogy a két orosz tudós munkái más olvasatokat is kínálnak. Ezek alapján Goncsarov regényei jelentősen különböznek attól az általános befogadói nézőponttól, amely azokat a műfaj hagyományos típusaként, a kor reprezentációjaként boncolgatta. Bahtyin a *Hétköznapi történetet* a nyugati nevelődési regény egyik válfajához sorolta. Amennyiben viszont a *Jevgenyij Anyegin* transzformációjaként és a lotmani „hős mint stilizáció”-ként közelítjük meg, úgy az irodalomtörténet leképezését, elsősorban Puskin és Lermontov műveinek az átíratát fedezhetjük fel benne. Az *Oblomov* sajátossága a Lotman által felvázolt szüzsés műfajképző elvek, illetve a Bahtyin által kidolgozott idillikus tér- és időszerkezet alapján szintén megragadható, ugyanakkor tovább is gondolja ezeket. A *Szakadék* esetében megintcsak a bahtyini regénykoncepció látszik megvalósulni, ugyanis az elsajátított és beolvasztott kanonikus műfajok a

„szenvedély” történetét ismétlik meg különböző formákban. Jelen kutatás feltárja, hogy ebben a vonatkozásban az író Lermontov *Korunk hőse* nyomán halad, regénye viszont a műfaj kiteljesedését és felbomlását rögzíti.

A fenti következtetések abból a felismerésből fakadnak, hogy a műfaj az új szó- és szöveg formálódásának az eseményén keresztül konstituálódik. A nevezett elméletírók tételeit tárgyaló fejezetet követően ezért a könyv a költői-nyelvi artikuláció egyik fő komponensének, a metaforának a jelölési módozatait térképezi fel, vagyis a szövegalkotó, illetve -építő elemek problémakörét úgy tárgyalja, hogy a (szó) metafora jelentésképző, -módosító és egyéb, jelölői eltérést biztosító funkcióit hangsúlyozó orosz és nemzetközi nyelvészet-, irodalom- és szemiotikatudományi nézeteket ütközteti meg.

A metafora fogalmának és meghatározásának gazdag hagyományából a tropológiai vizsgálódás elsősorban azokra a kontextualitást, illetve predikációt tételező teóriákra (M. Black, I. Richards, P. Ricoeur stb.), nyelvfilozófiai és poétikai munkákra (A. Potebnya, O. Frejdenberg, B. Tomasevszkij, V. Vinogradov stb.) támaszkodik, amelyek a metaforát nem kizárólag sűrített, hiányos összehasonlításként értelmezik, hanem újra is gondolják az átvitel-, helyettesítés- vagy kölcsönhatás-elv szerinti felosztásokat. A könyv taglalja továbbá azokat a trópus funkcióján és szerkezetén alapuló kategorizálásokat és tipológiákat, amelyek azt a tárgyak és a nyelvi eszközök felől közelítik meg; ontológiáját és felhasználását helyezik előtérbe. Ez a szembesítés különösen aktuális, mivel a metafora kognitív-nyelvi leírásai gyakorta kiszorítják a szöveg poétikájában, jelöltségében és szemantikájában betöltött innovatív szerepének a tanulmányozását. A disszertációban elemzett költői művek kérdésfeltevései alapján a nyelvhasználat normáinak megsértését és az emberi kommunikáció pragmatikus aspektusának túlsúlyát hirdető nézetek nem látszanak kielégítőnek. A lingvisztikai és a retorikai megkülönböztetés, illetve a metaforikus konstrukciókban kifejezett egyetemes figuratív megfelelések azonosítása kevésbé alkalmazható a költői nyelv tanulmányozása, valamint az olyan műelemzés során, amely nem a rendszerezésre vagy a nyelvi világképek kibontására irányul.

A monográfia nyelvi eszköztárában a fogalmak szerinti osztályozás helyett a metafora olyan kapcsolatot jelöl, amelyben a megnevezés egy másik létrehozására és megvilágítására szolgál, valamint a szavak és a megnyilatkozás egésze között megszülető értelemre vonatkozik. Ennek a szemléletmódnak a gyakorlása teszi lehetővé a metafora sajátosságát leginkább feltáró vizsgálatot, valamint a klasszikus művek friss, eleven nézőpontból történő újraolvasását. A költői metaforák a szóművészet teremtményeinek a produktumai, amelyek noha a közös emberi tapasztalatot képviselik, alapvetően különböznek egymástól. A poetológusok meglátásait követő műelemzés ezért feltárja az egyes szerzők unikális metaforáit, majd összeveti azokat más írók és költők metaforáival. Különös jelentőséggel bír, hogy ennek a költői eszköznek a dinamikája és újítása a modern és posztmodern szövegekben is megfigyelhető, mégpedig a hagyományos konstrukciókkal való konfliktus következtében. A műfajképzésben

is lényeges funkciót tölt be, amit a tanulmányozott irodalmi korpusz szintén alátámaszt.

Az elméleti rész harmadik fejezete azt a megközelítésmódot mutatja be tömören, amely a költői metaforát így komplexen, diszkurzív nézőpontokat is felvetően tárgyalja, mégpedig komponenseinek szoros kapcsolatát képviselő irodalmi szöveg holisztikus befogadásában. A diszkurzív poétika szerint ez a szervező elv tárja fel a hangban megtestesülő modalitást, illetve a szót mint nyelvi jelet, amely új értelmet nyer a megnyilatkozásban, és elsődleges szerepet játszik a szöveg kompozíciójában. A jelölő és a jelölt közötti konvencionális kapcsolat felbontása, az új, váratlan kapcsolódások, a metaforikus transzgresszió hatása, a jelentésmódosulás és az értelemgenerálás a szómű egészére való kiterjesztése változást okoz az egyedi megnyilatkozás nyelvi megjelenítésében is. Ezzel párhuzamosan nyomon követhető a nyelv és az ideológia válsága, illetve a személyes történet megformálása. A szó-név és az elbeszélés között létrejövő interakció ugyanis a megnyilatkozás alanyát („hős”) a szöveg szubjektumává transzfigurálja.

Ez az átfogó összefüggésrendszer kívül marad a hagyományos Goncsarov-recepció fókuszán, tehát feldolgozása valóban perspektivikusnak mutatkozik. Ennek igazolására a könyv első részének második fele ismerteti Kovács Árpád *Oblomov*-tanulmányát, amely a regényt korszerű megvilágításba helyezi és „a felesleges ember degradációjának legvégső fokán álló alakot” (vö. szociológiai kritika) – a „töredéket” – gyökeresen átértelmezi, mivel a tudós nagy hangsúlyt fektet az élet teljes kontextusába vont ön- és létmegértés, valamint a szó, a gondolat és a szubjektum dinamikus alakulására. Az élet teljességét biztosító „szimpátia” antropológiai problémaköre mellett a sóvárgás és az alkotásvágy kérdését is kutatás tárgyává avatja.

A monográfiában alkalmazott szemléletmódból az is következik, hogy elsősorban a költői „íráseseményt” hivatott feltárni, mely kérdést a szakirodalom szintén nem tanulmányozza, ugyanis a regények témájába és formájába látszólag nem illeszthető. Ehhez kapcsolódóan két rövid fejezet társadalomfilozófiai, illetve boldogságkonceptuális szempontból árnyalja az orosz író regényeiről körvonalazódó képet. A Goncsarov-művek egységes szöveget alkotnak, amely az olvasó számára univerzális kategóriákat a természet és a tárgyak remetaforizációjában közvetíti, ezáltal más költői értelmezést tulajdonít nekik, mint a megelőző és a későbbi irodalom. Az irodalmi és kulturális kontextus, az eszmevilág, illetve a műelemzés összekapcsolása pedig azért tűnik megalapozottnak, mert más, vizsgált írónál hasonló kérdések merülnek fel.

Szöveg(ek)

Miközben a kritika Goncsarov elbeszélésmódját és témamotívumait elemzés alá veti, műveinek sajátos költői ismérveit, a szöveg, a műfaj, valamint a nyelv megképzésének az egyéb kérdéseit figyelmen kívül hagyja. A doktori mű ezeket egyfelől szoros szövegolvasatokon keresztül, másfelől az orosz és a

magyar irodalomban való pozicionálás formájában, az újabb értelmezési perspektívákat jelentő intertextuális előfeltételezettség és folytonosság szövetében ragadja meg. Feltárul, hogy az előd- és utódszövegek többszintű alkalmazása, illetve dialógusa nélkül nem alkotható meg a hagyomány folytatására és megújítására összpontosító irodalmi szöveg. Az is tanúbizonyságot nyer, hogy a fikcionalitás, a megkomponáltság akcentusa az autoreferenciára (mint a szöveg fő szervező elvére), illetve az autoreflexivitásra (saját és mások műveire) való beállítódást erősíti, amely a nyelvi és irodalmi klisék lebontására és az új költői szó megalkotására szolgál. A könyvben vizsgált irodalmi művek ebben az értelemben különösen indikatívak, ugyanis ennek a poétikai folyamatnak a történetét képviselik. Összeolvasásuk nemcsak a tematikus- és eseményelemek egymás mellé helyezését jelenti, hanem a szemantikai és a funkcionális részek analízisét is, amelyek a poétikai műveletek során szintén elsajátításra kerülnek. A szövegköziség teoretikus elveinek feldolgozása egy korábbi munka részét képezte, ezért itt az új hatástörténeti folyamat kiépítésére helyeződik át a hangsúly.

Az orosz romantika (különösen a démonikus tárgyú) alapszövegeit ritkán hozzák összefüggésbe Goncsarov alkotásaival, és az író nagy riválisának, Turgenyevnek a regényeit sem szokták egybevetni a műveivel, továbbá a későbbi korok irodalmi produktumait sem vonják be a reinterpretációk körébe. Ennek okán a könyv a második, központi részben, az *Áthallásokban* először Goncsarov *Hétköznapi történet*, illetve *Szakadék* című regényének és más klasszikus műveknek a tükrében mutatja fel az író olyan poétikai elveit, mint a műfajok kombinálása, a nő- és férfialakok metaforikus prezentációja, az univerzálék és egyéb motívumok átszemantizálása, illetve a prózanyelv ún. „költőiségét” biztosító innovatív hangismétlések szövegképző funkciója.

Ez utóbbi azért igényel fokozott figyelmet, mert az író pályafutását költeményekkel kezdte, amelyeket a *Hétköznapi történet* című regényébe is illesztett, és ezeken keresztül reflektált korábbi lírai alkotásokra, kérdőjelezte meg modalitásukat, nyelvüket és témájukat. Ebben a kontextusban mindez nemcsak műfaji és műnemi kérdéseket vet fel (vö. a versnyelv és próza szembesítése, a regény integráló és átsajátító funkciója stb.), hanem a szövegbelső alakzatok kibontásának a problémáját is. Jelen monográfia ezeket az aspektusokat kifejti, a hagyománnyal és a nyelvekkel folytatott párbeszédet pedig abban mutatja fel, ahogy Goncsarov Puskin és Lermontov *Démonjainak* a tárgyi, nyelvi és műfaji kritikáját, illetve továbbgondolását manifesztálja. Az író Puskin lírai hősének az alakját a szövegvilágon belül leplezi le és a jelentéskezdemény összetett irodalmi-poétikai vitává alakul, mivel Lermontov *Az én démonom* című verse ugyanezt a feladatot hajtja végre, majd *Démon*-poémája Goncsarov regényében (új műfaji konstrukcióban) már közvetítő- és elődszövegként funkcionál. Kijelenthető, hogy a művek így poétikai és szellemi folytonosságot, referenciális összefüggést hoznak létre. Az alakiség mibenlétét középpontba helyező irodalomkutatáshoz képest az értekezés a démonizmus témáját hangásmetaforikai aspektusból

közelíti meg, az explicit és implicit utalásokat pedig intertextuális vizsgálat alá veti. A szokatlan összecsengéseket az új értelemgenerálással („démoni poéta”), Goncsarov prózanyelvének a szokatlan költőiségével magyarázza; a szövegindíttatás újraírásának a működését pedig többek között azzal szemlélteti, ahogy Lermontov *Démon*-poémáját a *Szakadék* egyik nőalakja megidézi, a mű pedig reinterpretálja.

Ezen kívül még egy, a szakirodalomban nem vizsgált kapcsolat helyeződik a kutatás középpontjába. A *Korunk hőse* és a *Szakadék* című regények összeolvasása során a doktori mű felfejti azokat a témamotívumokat (művészet, szenvedély, halál), nőalakokat (sellő) és metaforákat (víz, küzdelem), amelyek a két művet kiterjedt dialógusviszonyba rendezik. A Lermontov- és Goncsarov-poétika ismérveinek egybevető vizsgálatából végül az a felismerés fogalmazódik meg, hogy az alkotó megkomponálás (a „megjelenítés” mint az előzetes „forgatókönyv” cselekményi és nyelvi kritikája) képezi a két regény közös, kulcsfontosságú elemét.

A doktori mű nem csak azt tanulmányozza, miként fordul az író romantikus pretextusokhoz, sajátítja el, majd építi le és írja felül azokat a szövegsubjektum nyelvének síkján. A metaforikus konstrukciók egyedi működését, jellegzetes alak- és szövegépítő funkcióját Goncsarov regényében önállóan is, kiegészítő alfejezetekben veszi górcső alá. Itt a figyelem elsődlegesen az ismert, elkopott trópusok (madarak, virágok) új jelentéskomponensekkel történő gyarapítására és újragondolására (költészet stb.) irányul, és a szövegalkotás folyamata mind a regény cselekményén belül, mind egyéb síkjain komplexitásában véve megmutatkozik. A könyv az előzetesen kifejtett szemléletmód alapján az általában „tájleírás”-nak nevezett fragmentumokat és más betétszövegeket (álmokat) szintén a metaforizációban játszott szerepük felől közelíti meg, és felfejti, hogyan módosítják a műegész értelemképzését és metapoétikai síkját (lásd például a prózai tárgyú álomlátásnak a romantikus poétikával folytatott vitáját). A goncsarovi „próza költészete” (vö. „szimbolikus objektivitás”) így szintén új szemszögből nyer megvilágítást.

A monográfia a nyelvszemlélet kifejtésén túlmenően kontextuális és konceptuális aspektusokat is érint. Példának okáért, Goncsarov és Turgenyev plágiumpere kapcsán felfed egy *Szakadék*beli rezonanciát, és nyomon követi, hogy Goncsarov változtatáskérésének hatására a *Nemesi fészek* művész-figurája milyen módosulásokon ment keresztül és vált hivatalnok-lelkületűvé. Az első *Exkurszus* pedig sajátos rálátással vizsgálja a Turgenyev kisprózáját meghatározó lírapoétikai eszközök regényi érvényesülését: a hangzásmetaforika természetének kérdését ugyanis összeköti a prózaszövegre jellemző „kritériumok”-kal és e különleges nyelvnek a funkcióját egyéb szövegsíkok, többek között a történetmondás és a cselekmény felépítésében vagy éppen a boldogság konceptusának tematizálásában (vö. horgászat-epizód) vezeti végig. Ennek eredményeképpen nyilatkoznak meg a *Nemesi fészek* szakirodalomból hiányzó, unikális gyökérmetaforái, úgymint az „érintés” vagy a „ködösség”.

A természeti és tárgyi metaforák a számtalan irodalmi utalást tartalmazó kortárs művekben lelepleződnek. Ezzel összefüggésben tér ki a doktori mű a posztmodern játék elméleti hátterére, és ennek nyomán, illetve ellenében mutat rá olyan költői eszközökre és technikákra, amelyeket a kortárs „szövegalkotó” a klasszikus mintáktól kölcsönöz, vagy amelyekkel a korábbi művek értelmezésére visszahat stb. Szorokin *Romanjának* az interpretációi rendre kerülnek azt a tényt, hogy Goncsarov *Szakadéjának* (elsősorban a művész-figurának) a paródiája (vö. Bahtyin) a mű szerves részét képezi. Megállapítható azonban, hogy nemcsak a Turgenyev-regények jellegzetes motívumainak (például a lovaglás) és lényeges ismérveinek a palimpszesztszerű átírása, hanem a goncsarovi vonatkoztatási háló is fontosnak bizonyul az orosz regényt lebontó „Regény” nem szokványos értelemgenerálásában. Ez utóbbi pedig váratlan posztmodern eljárás. A kortárs mű a monográfiában tárgyalt tematikai és nyelvi problémákat szintén re- és dekonstruálja, ezáltal jogos alapul szolgálhat az újraolvasásokhoz.

További kuriózumot jelenthet a Goncsarov-értésben az, hogy a XX. századi magyar irodalom az *Oblomovot* versszövegeken keresztül dolgozza fel. Ezt a témát az *Áthallások* második része tárgyalja, amely ennek a regénynek az újraírásaival és reinterpetációival foglalkozik. A monográfia a Goncsarov-regény formájától és világától eltérő műnemben és műfajban történő regenerációját a szövegképzés általános, illetve az adott szerzőre jellemző, egyedi poétikai eszközeinek a szempontjából elemzi. A vers és a próza közötti kapcsolat, illetve a sajátos költői eszközök (rímek, hangismétlések stb.) vizsgálata itt újra előtérbe kerül, és ez alapján nyer magyarázatot a prózaműbe tagolódó lírai megnyilatkozások, illetve a prózamű versnyelvi megszólaltatásának a kérdése. Konstatálható, hogy az *Oblomov* is meglepően nyitott a líraforma iránt. Ez pedig megkérdőjelezi az író személytelen prózai megnyilatkozásmódjának az általánosan elfogadott tételét, ugyanis Goncsarovnál az objektivitás nagyban összefügg az ún. „képiséggel” (vö. a metaforikus megnyilatkozásmód, „a próza költészete”). A problémát érdemes megragadni a szerzői önreflexió szempontjából is, amely a regénynyelv poétikusságát a „fantázia, kép, típus”-elv realizációjaként definiálja.

A könyvben elemzett versek az *Oblomov* egzisztenciális és univerzális témavetületét, a főhős alakjának a többértelműségét bontják ki, valamint a gyökérmetaforáinak („képek”) az elsajátításáról tanúskodnak. Feltárul, hogy Goncsarov „költői” prózapoétikája miként előlegezi meg a későbbi irodalmi korszakok műfogásait. Nyilvánvaló, hogy Petőfi *Pató Pálja* a kultúrába beivódott tipológiai párhuzam lebontása miatt helyezhető ide. Az *Oblomov levelén és álmán* keresztül kirajzolódó átköltések sorát a „nyugatos” Falu elégikus modalitású verse nyitja meg (*Levél Oblomovhoz*). A második, az Ágh-féle (*Oblomov álma*), a hőst gyarló embernek, de ami ennél fontosabb, olyannak láttatja, aki a költészetet a hétköznapi dolgokban is felismeri. Ennek tükrében értelmeződik az a goncsarovi alapvetés, hogy az emberi létezés mibenvalóját a poézis alkotó megnyilvánítása jelenti. Végezetül Petőcz szereplírása követeli meg az odafordulást (*Oblomov*

álma), amelyben a költő Goncsarov („típussá” emelkedett, de unikális) lírai hősén keresztül boncolgatja a szerelem és az elmúlás egyetemes kérdéseit.

Ezek a témák a regényben rejlő drámaiságot szintén felszínre hozzák, akár csak Ugarov *Ilja Iljics halála / Oblom-off* című színdarabja, amely az *Oblomov* név jelentéseit ebben a kontextusban érvényesíti. De hasonló problémafelvetés figyelhető meg más visszacsatoló szövegek, így Tolsztoj *Ivan Iljics halála* esetében is, amely az Ugarov-mű másik előzményét alkotja. A goncsarovi „fantáziát” pedig abban érhetjük tetten, hogy az érzelem és a betegség alapkonfliktusa, amely Ugarov párbeszédeiben sűrítetten, koncentráltan van jelen, a többszáz oldalas regényben lassan, látszólag eseménytelenül, mégis mindent meghatározóan bontakozik ki. Ez azt jelenti, hogy Goncsarov nem a látszatéletről való kiút lehetőségeként, hanem „az élet – költészet” tételének mindenhatóságába vetett hit megrendüléseként azonosítja az elmúlást. A kortárs drámaíró a „totalitás” elementáris igényében ismeri fel Oblomov evilági „életképtelenségét”, „töredékességét”, az „élet–halál” relativizálásában ugyanakkor a tolsztoji kulcskérdés továbbgondolására vállalkozik. A „tanítás”-t hirdető Tolsztoj kései kisregénye kapcsán nehézséget okoz a didaktikus, allegorikus, illetve a metaforikus beszédsíkok megkülönböztetése. Ez „a halál mint ítékezés és megnevezés” problémakörén belül válik megvilágító erejűvé a monográfia második *Exkursusában*, amelyből kiderül, hogy a nyelvi meghatározottság, az új (szó)név adása Tolsztojnál nem a recepció által moralizálásnak nevezett formában, hanem mint a mű témája és poétikai alkotóeleme jut érvényre.

A szakirodalom (vö. V. Nabokov) ezen túlmenően a tárgyak funkcióját hangsúlyozza ki Tolsztoj elbeszéléseiben, mely kérdésre a doktori mű külön kitér, ugyanis Goncsarov poétikájának szintén sajátos ismérve a részletezés. Ezt viszont a könyv a Csehov-kutatás nyomán (vö. A. Csudakov) vizsgálja, és a több síkon végzett összevetés során kirajzolódik, hogy a *détail* kitüntetett szerepe az *Oblomovban* sem csak a mű egységét teremti meg, és *A 6-os számú kórterem* szövegében sem csupán „az élet totalitásához tartozó véletlenszerűség” mibenlétét jelöli. A goncsarovi poétika szempontjából ezt az eljárásmodot szintén a „képiség”, a metaforikusság működése alapján lehetne meghatározni. Az elemzés így elsősorban nem a témamotívumok szerepét, hanem a szövegen belül zajló nyelvi folyamatokat, a metaforák jel- és jelentésképzését boncolgatja a dolgok vonatkozásában is. Minden markáns különbség és elrejtésre irányuló szándék ellenére felsejlik a két író poétikájának bizonyos közössége: például, az orvos Ragin szarvas-látomásának, illetve halálának a leírásában. Ez utóbbi által a Tolsztoj-műre is történik utalás. A regény, az elbeszélések és a kortárs dráma pedig ilyenénképpen fonódik össze.

Természetesen, a kutatás nem állhat meg ezen a ponton. A monográfia lezárása után vált nyilvánvalóvá, hogy a klasszikus és a kortárs művek goncsarovi egybevetés nélküli, további elemzése és értelmezése szintén megkerülhetetlen feladat. E művek szoros nyelvi-poétikai olvasata azonban akkora terjedelmet fogott át, hogy a szerzőt egy újabb kötet kiadására sarkallta.

III. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása

1. A doktori mű részletesen áttekinti a regényi szó és műfaj, illetve a szövegpárbeszéd főbb orosz megközelítéseit, a nemzetközi metaforakutatás irodalomelméleti és nyelvészeti álláspontjait, a diszkurzív poétikai szemléletet.

2. A Goncsarov-regényeket a teoretikai, módszertani és tudománytörténeti háttérből kiindulva, elméletileg megalapozottan, nyelvi-poétikai stratégiák alkalmazásával, újszerűen vizsgálja. Az elemzések során

- különös hangsúlyt fektet a hagyományos regényműfaj újraírásának a módozataira; az eltérő műfajok megütköztetésének a kérdésére;
- felmutatja az alaképítés, a témakifejtés, a narrációs struktúrák sajátosságait, valamint a motívumok szemantikai újításait;
- kitér az álomkompozíciók és más szövegbetétek szerepére a műegészben;
- fontos szerepet tulajdonít a természeti és a tárgyi metaforák, egyéb metaforikus konstrukciók és alakzatok leírásának, foglalkozik ezek működésével a cselekménysíkon történő tematizációban, szövegalkotásban, értelemképzésben;
- feltárja a nyelvi megformáltság egyéb szempontjait is, többek között az új szó megalkotási folyamatát és a hangkapcsolatok jelentésgenerálását a prózanyelvben.

3. A monográfia a poétikai gyakorlatban helyezi el Goncsarov „képiségen” alapuló prózaszemléletét. Az elbeszélésmód és a metaforizáció egybefonódását a „szimbolikus objektivitás” és „a próza költészete” alapján azonosítja. Ebben a kontextusban taglalja a költészet és a próza konfliktusait, illetve összefüggéseit, és fejt fel az elbeszélő- és drámaművek közötti párhuzamokat és különbségeket.

4. Az értekezés a szövegközvetítés folyamatainak a részletezése során:

- az orosz és a magyar szerzők műveiből újfajta irodalomtörténeti beágyazottságot és kontextust alakít ki (Puskin – Szorokin, Petőfi – Petőcz);
- megragadja a klasszikus és a poszt/modern szövegalkotási sajátosságokat;
- számot vet a hatástörténeti kapcsolatokon keresztül beemelt alkotók központi témavariánsainak, conceptusainak és poétikai ismérveinek a mibenlétével;
- a műveket önálló, eredeti szempontból közelíti meg;
- a szövegközi interpretációban fontosnak bizonyult felismeréseket a Goncsarov-regényekre vetítve, diszkurzív szempontból dolgozza ki.

Összegezve: A fentiek alapján megkockáztatható az az állítás, hogy a könyv a Goncsarov-recepció számára is új és váratlan megoldásokat kínál, mert korábban csak futólag vagy egyáltalán nem érintett szövegsíkokat tanulmányoz, illetve a már tárgyalt poétikai jelenségeknek és aspektusoknak újszerű értelmezési tartományát mutatja fel, a szakirodalomból hiányzó felismeréseket fogalmaz meg.

IV. A doktori mű témaköréből készült saját publikációk

Műértelmezések

1. *Болель и игра в романе И.А.Гончарова «Обломов» и в пьесе М.Угарова «Смерть Ильи Ильича».* // Русистика и компаративистика. Сб. науч. ст. VIII. Вильнюс-Москва, 2013. С.36-46.
2. *Поэзия любви и расставания в «Обломове» Гончарова и «Смерти Ильи Ильича» Угарова.* // Универсалии русской литературы 5. Сб.ст. (ред. А.А. Фаустов.) Воронеж, Научная книга, 2013. С.490-507.
3. *Любови Ильи Ильича в пьесе Угарова.* // Studia Slavica. Act. Scie. Hung., 2013. vol. 58. 2.19. 441-448.
4. *Художественное пространство в новой трактовке романа «Обломов».* // Восток-Запад: типология пространства в русской литературе и фольклоре. Сб. науч. ст. Волгоград, Изд-во ВГСПУ, 2013. С.297-302.
5. *Творчество Гончарова в контексте общественных и философских концепций.* // Anticipace a reflexe filozofických, psychologických a sociologických koncepcí v literatuře 19. a 20. století. (ed. Ivo Pospíšil.) Fil. fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2014. 99-108.
6. *Формы приговора в повести Толстого «Смерть Ивана Ильича»* // Наследия Л.Н.Толстого в гуманитарных парадигмах современной науки. Тула, Изд. Тул.гос.пед.ун. им. Л.Н.Толстого, 2014. С.39-45.
7. *Метаморфоза наррации («Смерть Ивана Ильича»)* // Narratorium. 2014. № 1 (7).
8. *Наименование смерти в произведениях Л. Толстого («Смерть Ивана Ильича») и М. Угарова («Смерть Ильи Ильича»)* // Русистика и компаративистика: Сб. науч. ст. (Гл. ред. М.Б. Лоскутникова.) Вып. 9. М., МГПУ, 2014. С.156-164.
9. *Заметки о демонизме в поэме Лермонтова «Демон» и в романе Гончарова «Обрыв»* // Лермонтов в литературной критике XXI века. Колл. мон. Olvasatok 4. Budapest, ELTE, 2015. 234-243.
10. *Verbális és vizuális reprezentáció Gogol „Az arckép” és Goncsarov „Szakadék” című művében* // Vizuális és verbális képzébrázolások. Szlav Történeti és Filológiai Társaság. Szombathely, 2015. 27-38.
11. *Дискурс автора в «Романе» Сорокина* // Libri Magistri. Вып.2. Русская поэзия в контексте мировой культуры. Магнитогорск, Магнитогорский гос. тех. ун. им. Г.И.Носова, 2015. С. 74-86.
12. *Провал и обрыв: метафорическая семантика топонимов Лермонтова и Гончарова.* // Восток-Запад: диалог культур в пространстве русской словесности. Сб. ст. Волгоград, Изд-во ВГСПУ, 2015. С.206-212.
13. *Сочинители судеб»: «Герой нашего времени» Лермонтова и «Обрыв» Гончарова в плане нарратологического и дискурсного анализа.* // Narratorium. 2015. №1 (8)

14. *Мотивы артистизма в романе Лермонтова «Герой нашего времени» и в романе Гончарова «Обрыв» (герои своего времени).* // «Гончаров после “Обломова”». СПб.-Тверь, Изд. Марины Батасовой, 2015. С. 114-125.
15. *Мотивы сражений и вражда полов в романах Лермонтова и Гончарова.* // Универсалии русской литературы 6. Воронеж, Науч. книга, 2015. С.168-178.
16. *Птица и цветы – образы женщин в романе Гончарова «Обрыв».* // Opera Slavica. XXV. 3. Brno, 2015. С. 13-24.
17. *Художественная образность в романе И.А.Гончарова «Обрыв».* // Материалы междунар. научно-практ. конф. «Казахское и венгерское кино и телевидение». Алматы, КазУОА, 2015. С. 367-373.
18. *«Вода-мужчина» и «огонь-женщина». Метафорическое слово Тургенева.* // Язык художественной литературы. Сб.ст. М., Азбуковник, 2016. С. 149-157.
19. *«Рубка леса» в «Романе» Сорокина* // Новый филологический вестник. №1 М., 2016. С. 101-107.
20. *„Brief an Oblomov“. Ungarische Dichter lesen Gonvarovs Oblomov.* // Ivan A. Goncharov. Neu Beitrage zu Werk und Wirkung. (Hg. und transl. Anne Hultsch) Köln, Weimar, Wien. Böhlau Verlag. 2016. 201-226.
21. *Мотивы демонизма в произведениях Пушкина, Лермонтова и Гончарова* // Болдинские чтения 2016. Большое Болдино, Арз. фил. ННГУ, 2016. С. 140-149.
22. *Метафора «вода-женщина» у Лермонтова и Гончарова в аспекте языковой креативности* // Труды ИРЯ им. В.В.Виноградова. Вып.7. М., 2016. С.382-392.
23. *«Русалки» в произведениях И.А.Гончарова и М.Ю. Лермонтова* // Русская литература. 2016/4. С. 94-108.
24. *Наименование смерти в произведениях Л. Толстого («Смерть Ивана Ильича») и М. Угарова («Смерть Ильи Ильича»)* // Текст, контекст, интертекст. Сб.ст.Т.4. Рус.лит. М., МГПУ, 2016. 17-26.
25. *Образ Обломова в свете ролевой поэзии Андраша Петоца.* // Studia Slavica Savariensia. 2016/1-2. 324-332.
26. *Заметки о лирической прозе Тургенева (Дворянское гнездо)* // Slavica XLV. 2016. 116-132.
27. *Творчество Гончарова в поэзии.* // Материалы междунар. науч. конф., посвящ. 205-летию со дня рождения Гончарова. Ульяновск, КПТ, 2017. 316-327.
28. *Образ художника-чиновника Панишина в романе И.С.Тургенева «Дворянское гнездо».* // Чины и Музы. ИРЛИ, СПб.–Тверь, Изд. Марины Батасовой. 2017. С. 462-476.
29. *Адуевы читают «Демона»* // Болдинские чтения. Н.Новгород, ННГУ им. Лобачевского, 2018. 155-162.

30. *Смерть врача в повести А.П. Чехова «Палата № 6»* // Inskrypcje. Półrocznik, 1 (10) Siedlce, 2018. 51-59.

31. *Универсалия страсти: природные образы как метафоры у Лермонтова и Гончарова.* // Универсалии рус. литературы 7. Воронеж, Изд. ВГУ, 2019. 175-192.

32. *Восприятие творчества Гончарова в Венгрии с 1980-х годов.* // Просветитель и романтик. Памяти А.А. Смирнова. Нестор-История М.- Спб. 2019. С. 255-269.

33. *«Идеал счастья, семейного» в романах И.А. Гончарова* // Русская словесность. 2021. №4. С. 28-34.

Teoretikai kérdések

34. *Jelenlét a szöveg világában. Kovács Árpád Goncsarov regénynyelvéről.* // Filológiai Közlöny. 2014/3. 327-331.

35. *Роман в понимании М.М.Бахтина и Ю.М.Лотман* // Cultural Identification. The problem of Art Studies. Szehely, NYME Savaria University Press. 2016. 249-255.

36. *Bakhtin and Lotman: Pushkin's Eugene Onegin as Space for Dialogue* // The Dostoevsky Journal 17. 65-75.

37. *Подходы к изучению жанра романа (Бахтин и Лотман)* // Грехневские чтения. Вып. 7. Нижний Новгород, «Книги», 2017. С. 283-292.

38. *Пути изучения метафоры в современном литературоведении* // Slavica. XLVIII. 2019. 79-95.

39. *Метафора в дискурсивной поэтике Арпада Ковача* // Практики и интерпретации. Т.4 (4) 2019. С. 112-123.

40. *А.П.Чехов и И.А.Гончаров: к вопросу о деталях* // Мир исследователя: З.С. Паперный, А.П. Чудаков. Москва, РГГУ, 2022. 281-289.